

Verseghy nyelvi-stilisztikai nézetei
Értekezés a Szentírás magyar fordításáról...
című utolsó munkájában*

1. Előadásomat egy szubjektív megjegyzéssel kezdem. Készséggel vállalkoztam ennek az előadásnak a megtartására, mert Szurmay Ernő kedves barátomat köszönhetem vele, akinek elsősorban az érdeme Verseghy Ferenc latin nyelvű munkáinak magyarul való megszólaltatása, aztán az *In memoriam Verseghy Ferenc* címen megrendezett konferenciák sora, illetve az ilyen című kötetek megjelenése, egyáltalán a Verseghy-kutatás és Verseghynek szülőhelyére, Szolnokra való igazi „hazaköltöztetése”. Sietek azonban mindehhez hozzátenni, hogy a kiváló irodalomtudós és igaz barát Szauder József indíttatására, valamint éppen Szurmay Ernő és a szolnoki konferenciák hatására vált kedvenc kutatási területemmé Verseghy Ferencnek rendkívül sokoldalú s benne különösen stilisztikai munkássága.

Első kérdés: miért választottam ezúttal Verseghynek *Dissertatio de versione hungarica Scripturae Sacrae...*, magyar nyelvű kiadásában: *Értekezés a Szentírás magyar fordításáról* című munkáját? Azért, mert a Káldi-féle bibliafordítás bírálata Verseghynek utolsó, de a korábbiakhoz hasonlóan nagy akarással megírt és mindenekelőtt összegező munkája, amely Budán a magyar Királyi Egyetem betűivel 1822-ben, Verseghy elhalálózásának évében jelent meg. A magyar nyelvű változat pedig Bartha Lászlóné, Borók Imre és Győri Gyula Jász-Nagykun-Szolnok megyei latin szakos tanárok fordításában, továbbá ünnepeltünk, Szurmay Ernő szerkesztésében – én még hozzátenném: az ő indíttatására – 1987-ben, a költő és nyelvtudós születésének 230. évfordulójára Szolnokon látott napvilágot. Magam ez utóbbi, magyar nyelvű változatot használtam, az eredeti latin szöveget csak akkor néztem meg, ha valamiben bizonytalan voltam. (A magyar nyelvű szöveget a későbbiekben röviden csak így jelölöm: *Értekezés.*)

2. Hogyan jött létre Verseghynek a Káldi-bibliát vizsgáló és javító értekezése?

Verseghy – érthetően – kezdettől fogva vonzódott a bibliához, a minden tekintetben pontos és érthető bibliafordításhoz. Bibliai vizsgálattal kezdte 1773-ban tudósi pályáját, és – mint már utaltam rá – azzal is fejezte be. Az értekezéshez (teljes latin címén: *Dissertatio de versione hungarica Scripturae Sacrae cui specimina correctae atque ad Vulgatam exactae versionis una cum momentis exegetico-*

* Előadásként elhangzott a Magyar Irodalomtörténeti Társaság és a Verseghy-kör által Szurmay Ernő tiszteletére rendezett Toldy Ferenc-díj átadási ünnepségén, Szolnokon 2002. április 15-én.

philologicis emendationum, in traductione Káldiana instituendarum, subjunguntur. És magyarul: *Értekezés a Szentírás magyar fordításáról, amelyhez a helyes és a Vulgatához igazított fordításnak mintái csatlakoznak azokkal a javításokat alátámasztó exegétikai filológiai érvekkel együtt, amelyeket a Káldi-féle fordításban kell végrehajtani* Verseghy – mint Szörényi László alapos keletkezéstörténeti tanulmányában (Szörényi 1983) utal rá – már 1819 nyarán elkészítette a Genezisből húsz fejezet próba fordítását. Tudniillik a 19. század elejére a Káldi-biblia utolsó, harmadik, 1782-es kiadása már egyáltalán nem állt rendelkezésre, ezért a katolikus egyház vezetői, sőt Ferenc király is szorgalmazták, hogy új fordítás vagy a régi kiadásnak ortográfiailag és stilisztikailag javított változata jelenjék meg. Verseghy főleg Rudnay Sándor prímás javaslatára még elmélyültebben foglalkozott a bibliafordítás elvi kérdéseivel, és lelkesen – továbbá megfelelő tudományos indokolással – javította a Káldi-biblia értelmi, stilisztikai és helyesírási tévedéseit, bírálva az eredeti nyelvek alapján még a Vulgatát is. Sok huzavona után így jelent meg az Egyetemi Nyomda gondozásában 1822-ben a jelzett értekezés. Verseghy egészségi állapota azonban ekkorra egyre rosszabbodott, decemberben meg is halt. Még szeptemberben ugyan összeült a szent nemzeti zsinat, de – mint Szörényi László kutatásai bizonyítják (Szörényi 1983: 50–1) – Verseghy művét a bibliafordítási bizottság napirendjére sem tűzte.

A mű – magyar nyelvű változatában – a következőket tartalmazza. Verseghynek Rudnay Sándorhoz, megbízójához szóló rövid ajánlása után a szerző a régi magyar bibliafordításokat jellemzi (1–7; a továbbiakban a pusztá számnév mindig az *Értekezés* lapszámát jelöli), majd Káldi fordítását bírálja (7–17), ezután szól az új kiadású biblia kívánatos helyesírásáról (17–23) és a Káldi-fordítás három kiadásáról (23–32). Ezeket követik az úgynevezett minták, azaz párhuzamosan Káldi szövege és a Verseghytől javított változat, továbbá a javítások tudományos indokolása. A minták így következnek: a *Teremtés könyvéből* (32–142), a *Jób könyvéből* (143–64), a *Zsoltárokból* (165–223), a *Példabeszédekből* (224–52), *Ézsaiás próféta könyvéből* (253–83), *Máté evangéliumából* (284–313), az *Apostolok cselekedeteiből* (313–36), *Pál apostol leveleiből a rómaiakhoz* (337–55), végül a *Jelenések könyvéből* (355–67). A munkát A mű tanulsága című rész (368–74), illetve azon helyesírási esetek, ragok, képzők, szavak és mondattani jelenségek közötti különbségek áttekintése zárja, amelyek e műben és főleg a Tsétsit követő írónál megtalálhatók.

3. Előadásom célja kettős: bemutatni – mindenekelőtt a valójában összefoglaló jellegű *Értekezés* alapján – Verseghy nyelvi-stilisztikai nézeteit, továbbá kitérni arra, hogy Verseghy e művével mennyiben járult hozzá a magyar irodalmi nyelv (mostanában inkább: sztenderd) kialakulásához.

Először lássuk Verseghynek az elméleti háttér felé mutató, elvi vagy elvibb jellegű legfontosabb megállapításait, mondhatnánk tételeit.

a) Verseghy ebben a művében is igazi filológusként mutatkozott meg, „... arra törekedtem – írja a prímásnak szóló ajánlásában (XI.) –, hogy a források (a héber és a görög szövegek, valamint kiváló német bibliafordítások stb.) szorgos összevetésével, a szótárak és egyéb segédeszközök felhasználásával – olyan művet alkossak, amely erőimnek arányosan megfelel.” Aztán mindig hivatkozik korábbi mun-

káira: az *Analyticae Institutionum Linguae Hungaricae* című műre, a *Feleletre*, a latin, német és magyar nyelvű *Grammatica Hungaricára* és más iskolai tankönyveire. Egyébként Verseghyt nyelvi vizsgálódásaiban mindig az elmélet vezette, itt különösen Herder tanaira épített (vö. részletesebben Szörényi 1988). És igyekezett mindig végére járni minden felmerült kérdésnek. Megjegyzem még, hogy munkásságát amúgy is a sokoldalúság jellemezte: jártas volt a nyelv- és irodalomtudományban, a filozófiában, az esztétikában, az ének- és zenetudományban, sőt a politikában is, de munkálkodott a történettudományban, a néprajz területén, valamint írt állatorvosi értekezéseket is.

b) Verseghy a fordítás legfontosabb követelményeinek a pontosságot, az érthetőséget és az élvezetességet tartja (amint írja: „hogy simán és kellemesen hatolhassanak a lélekbe” 370). Mindehhez – folytatja – alkalmazkodni kell a szabályosságokhoz. Egyébként természetesen elveti a szó szerinti fordítást, „ezek nemcsak nem érthetőek – állapítja meg (368) –, hanem nevetésre is ingerelnek”. Nagyon jól látja aztán a következőket: „...az emberi nyelv egyáltalán nem elszigetelten hangoztatott szavakból áll”; a szavak „a nyelvnek csupán az élettelen testét alkotják, a nyelv lelke – hozzáteszem: mint később Arany János is megfogalmazza – a mondat” (368, vö. még 5–6). Verseghynél aztán az érzelmesség, az érzelmek is hangsúlyt kapnak, és ezzel már mintegy előre mutat Charles Ballynak, a funkcionális stilisztika megalapítójának az affektivitáson alapuló stilisztikai felfogására.

c) Verseghy többször említi nyelvünknek és általában a nyelveknek bizonyos, rájuk jellemző sajátságait, amelyeknek az érvényesítésére különösen fordításban ügyelni kell. Az *Ertekezés* 8. lapján például ezt írja: „...mint minden emberi nyelvnek, a hazainak is vannak bizonyos eredeti sajátosságai.” A 10. lapon meg ezt olvashatjuk: „A magyar nyelv nemzeti tulajdonságához nagyon hozzátartozik az idők sajátos használata”, majd a jövő jelentésű magyar jelen időt hozza fel példának.

Magam Bárczi Géza *Anyanyelvünk magyarsága* című, 1956-os értekezésének a hatására (akkor még nem ismertem Verseghy gondolatait) *A magyar stilisztika útja* című 1961-es munkámba (Szathmári 1961), majd a 2004-es *Stilisztikai lexikonba* (Szathmári 2004) felvettem *A magyar nyelv sajátosságai* címszót, és így írtam körül: „...ezek nyelvünknek főként olyan szerkezeti vonásai, amelyek megtalálhatóak ugyan egyenként egyes más nyelvekben is, de egyfelől kevés nyelvben, s azokban sem olyan mértékben, mint a magyarban, másfelől e vonások együtt és olyan módon, mint a mi nyelvünkben, sehol másutt nincsenek meg” (Szathmári 2004: 139). A továbbiakban hét sajátosságot soroltam fel. Többek között azt, hogy a magyarban a logikailag és grammatikailag egybetartozó szavak összefüggését nyelvtani eszközökkel is kifejezzük (pl. „a városnak a századok során sokszor leégett, de mindig újra felépülő utcája”). Aztán említettem a személyes jelleget, valamint a konkrét-ságot, és így tovább.

Tulajdonképpen ide tartozik Verseghynek a magyar nyelv aktív voltáról és az igeközpontúságról tett megjegyzése. Szörényi László ugyanis Verseghynek egy hiányosan megmaradt írásához, a Jób-fordításához fűzött megjegyzését idézi: „Kerüli a Magyar Poéta – írja Verseghy – még az olyan igéket is, mellyek inkább szenvedők, mintsem művelők, foglalatoskodók...” (Szörényi 1988: 71, de vö. még 70–2, 75). Vagyis jó érzékkel vette észre Verseghy, hogy a mi nyelvünk valójában úgyne-

vezett aktív nyelv: az elvonatkoztatott, szenvedő formákkal szemben inkább a konkrét, cselekvő változatokat kedveli.

d) Verseghy *Értekezésében* gyakran emlegeti a biblia szépségét, és azt, hogy lefordítása ennek következtében költői stíluseszközöket kíván. Szörényi László idevágó tanulmányában így utal erre: „Verseghy Herder nyelvfilozófiája és esztétikája nyomán alakította ki a bibliának mint költészetnek, tehát költőileg fordítandó szövegnek az elméletét” (Szörényi 1988: 73).

Szörényi rámutat arra is, hogy Verseghy tud a paralelizmus elméletéről, „amelyet – Lowth nyomán – Herder képviselt a legnagyobb súllyal” (i. m. 73). Egyébként majd szintén az angol hebreista Robert Lowtht követve Arany János elemezte a párhuzamos verselést a 19. század ötvenes éveiben gondolatritmus néven, de már előbb szolt róla Verseghyn kívül Földi János, Csokonai és Batsányi is. Magam így határoztam meg a nemsokára megjelenő alakzatlexikonban: „a párhuzamosság ugyanazon vagy bizonyos fokig eltérő szintaktikai szerkezetet követő és hasonló jelentésű két vagy több, egymás utáni mondat, tagmondat, szószerkezet”. És eredetéről ezt írtam: „minden bizonnyal az ember ismétlő, utánzó, továbbá nyomatékító, kiegészítő és javító készségében kell keresnünk. Egyébként a paralelizmus univerzális jellegű két értelemben is: minden nép költészetében és szinte valamennyi műfajban ott találjuk. Különösen fontos szerepet játszott és játszik a primitív népek szertartáseneikeiben, bájolóimádságaiban, de áthatja a teljes népköltészetet, a szakrális szövegeket, és megjelenik a görög–latin irodalomban, az udvari költészetben, a reneszánsz versben és prózában, a barokkban, egészen napjainkig, tehát a mai költészetben és prózában is. Ilyenformán nem idegen a szónoki beszédben, a tudományos stílusban és az újságírói nyelvben sem.” Szörényi Verseghynek a bibliafordításbeli költői nyelvére és benne a paralelizmusra a 41. zsoltárt idézi (Szörényi 1983: 52–3).

4. Megalapozottan nevezte Szörényi László Verseghy *Értekezését* hatalmas és nagyszerű vállalkozásnak. Tudniillik „elavultnak ítélvén a XVII. század elején készült Káldi-féle fordítást, a korszerű tudomány és esztétika eszközeivel fölvertelve új magyar bibliát akart adni az olvasó kezébe” (Szörényi 1987: VIII), és ezzel együtt elősegítette a magyar nyelv teljesebb kiművelését, valamint egyengette az irodalmi nyelvvégyesülés útját.

Induljunk ki abból, hogy az irodalmi nyelv, sztenderd egy-egy nyelvnek a többi használati formán (a nyelvjáráson, az úgynevezett szociolektusokon stb.) felül-emelkedett, fő vonásaiban egységes, normatív és eszményi változata, amely rendszerint integrációs folyamatok útján hosszabb idő alatt alakul ki, majd a nép, illetve a nemzet nyelvhasználatának reprezentánsává válik. Korábbi kutatásaim alapján a magyar irodalmi nyelvnek a felvilágosodás kora előtti állapotát így jellemeztem: az ekkorra kialakult hang- és alaktani, valamint helyesírási kép – amelynek alapja minden bizonnyal az északkeleti területeken, vagyis a Kassa–Sárospatak–Debrecen környékén beszélt nyelvjárás volt – legfőbb vonásaiban már megegyezik a mai irodalmi és köznyelvével. Mindez azt jelenti, hogy a hangtan területén az írott nyelvből kiszorult az *i*-zés (az *é*-vel szemben), az *ü*-zés (az *ö*-vel szemben), az *ü*-zés (az *i*-vel szemben) stb.; gyenge fokúvá vagy a maihoz hasonlóvá vált az *ö*-zés (az *e* ~ *ë*-vel szemben) stb.; a *volt*, *zöld*-féle szavakban az *l* megmaradása normává

szilárdult; stb. Úgyszólván csak egy-két ponton találunk a mai hangállapottól való lényegesebb eltérést. – Az alaktan területén szintén igen sok esetben a mai változat emelkedett a norma rangjára. Ragok: *házval* ~ *házzal*; *-ban, -ben* ~ *-ba, -be* (hol?); *-n* ~ *-nn* (locativus); *-tól, -től, -ból, -ből, -ról, -ről* ~ *-túl, -tűl, -bűl, -bűl, -rűl, -rűl*; stb. – Képzők: *-ít* ~ *-ét* stb. Több jelenség még ingadozó maradt: *kezeit* ~ *kezeit*; *barátim* ~ *barátaim*; *vagyon* ~ *van*; *leszen* ~ *lesz*; stb. Mindössze egy esetben találunk a maival szinte teljes mértékben ellentétes megoldást: a többes szám harmadik személyű birtokos személyjelben (*házok, kertjek, földjök*). Meg kell persze jegyeznünk, hogy a jelzett normák is inkább csak szűk körben terjedtek el, a szó- és kifejezőkészletünk szintén rendkívül szegényes volt, ez utóbbi pótlására vállalkozott a nyelvújítás. Ezenkívül az irodalmi nyelv kialakulásával kapcsolatban meg kell még említenem a Prágai nyelvész kör két követelményét: a nyelvi eszközök sokrétűségét s ennek megfelelő differenciáltságát (polifunkcionalizmus) és az intellektualizáltságot, vagyis olyan – főleg lexikai és szintaktikai – eszközök kimunkálását, amelyek a nyelvet alkalmassá teszik magasabb absztrakciós szintek jelölésére, valamint a gondolkodás logikai folyamatának, komplexitásának a minél pontosabb kifejezésére (vö. részletesebben Szathmári 2005). – Ezúttal Verseghy művével kapcsolatban csak a formai elemek alakulására térhetek ki, és a helyesírással sem foglalkozom.

Verseghy nyelvünkkel kapcsolatban ebben a művében is az egész nemzet igényét látja maga előtt, és nem a saját nyelvjárását állítja mintának. Ugyanakkor a tájnyelvi elemeket is sérthetetleneknek tartja, érzékelve stiláris szerepüket. Erre így utal: „...a nyelvtudomány törvényei alapján tökéletesített magyar nyelvre is lefordított Szentírást bizonyára másképpen fogja kiejteni és át fogja alakítani egy erdélyi lelkipásztor, másképpen egy Tisza-melléki és végül másképpen egy dunántúli [...], de ezek véleményem szerint nem olyan mérvűek, hogy nekünk idegenek vagy éppen barbárok módjára kölcsönösen szégyenkeznünk kellene miattuk” (374).

A) A hangtan területén Verseghy nyelvéből az *i*-zés szinte teljesen kiszorult (a Káldinál szereplő *feirek*-ből *fejérek* lesz 358; a Káldinál vegyesen előforduló *-ét* ~ *-ít* képző Verseghynél már csak *-ít* formában fordul elő [27, 47]; a *szerént* ~ *szerint*-ből az utóbbi marad meg [33]; egyedül a *szégyenlem* válik *i*-zövé [340] és a *még* – talán hiperurbanizmussal – *míglén*-né [54]). Az *e*-zés szintén uralkodóvá lesz (a *tött, lött, vött, fölött e*-ző alakot ölt, a *röpülő* is *repülővé* alakul [43], sőt *nevekedik* [225] és *megettem* ’mögöttem’ [356] található Verseghynél). A *mivel* ige *művel*-lé lesz (50, 59); a *vün* viszont *vitt* alakúvá (62), de a *dücsőség* és az *üdő* *ü*-vel marad (284, 341; 42, 165). Az *é* hangok helyett a mainak megfelelő *e*-t találunk a *velem, nekem* stb. sorban, a *lesz* és az *eszik* igékben, a *be* ige-kötőben és az *-e* kérdőszócskában. A *-beli* képző viszont váltakozik a *-béli*-vel. Az *a*-zást csak a *váras* szó képviseli (60, 337). A később normalizálódó *ismer* ige viszont *ö*-ző formában jelentkezik (58, 60, 288). A mássalhangzók közül a szóvégi *-n* többször *-ny* alakban mutatkozik: *Szerecseny* (47), *rokonytok* (357). Gyakori a mássalhangzók megnyúlása elsősorban intervokális helyzetben: *töllük* (296); *róllatok* (339); *nállam* (358); *essőt* (46); *kissebbik* (42); *hállókot* (226); *Illyenek* (226), *mellynek* (26); *tanácsán* (165); *eggy* (226), de *közönségesen* (165).

B) Az alaktan területén Verseghy – talán a szolnoki beszélt nyelv hatására – következetesen a zártabb magánhangzójú *-túl, -tűl; -bűl, -bűl* és *-rűl, -rűl* ejtést

követi, de a *töllem, róllam* (376) határozós formákban megtartja a nyíltabb magánhangzójú, ma normatív változatot. A névszók többes számú tárgyias alakjában a tájnyelvi *o* és *ö* előhangzót alkalmazza (*fiakot* és *lányokot* [64], *bennünköt* [224], *őköt* [35]). A birtokos személyjel egyes szám harmadik személyben váltakozva *-é* és *-i*, illetve *-a* és *-ja* található (ez utóbbiak viszont így jelentkeznek: *sassa, szózatya* [377]). Több birtok esetében *-i*, *-ai*, *-ei*, *-jai*, *-jei* a jel (Dávid *zsoltárinak* [165], *szavait* és *beszédgyeit* [226]). A Káldinál szereplő *ravasz* középfokot Verseghy a mai *ravaszabbra* javítja (52). A régies és nyelvjárásias *vészen* típus Verseghynél *vesz* alakú lesz, de az *ad á*-val marad (356, 224). A *fog* + főnévi igenév jövő időt elfogadja, de megjegyzi: „... ahol jelen idővel világosan ki tudom fejezni, élvezettel ízelgetem nyelvünk nemzeti sajátosságát” (377). Furcsa módon szerzőnk a befejezett melléknévi igenevekben mássalhangzó után is kettős *t-t* ír: *megtértt, írtt, viseltt* (338). Az ikes igealakokat minden esetben szigorúan iktelenre javítja: *uralkodol > uralkodsz* (58), *egyék > egyen* (55).

C) A mondatan területén csupán arra utalok, hogy Verseghy a *sok* és a *mind* után egyes számmal, a *minden* és a kettőnél többet jelentő számnevek után viszont többes számmal élt.

Verseghy a mindenkori nyelvet, a közszokást tekintette mérvadónak. Talán a beszélt nyelv hatásának tudható be a *mi* névmás *mink* és a *ti* névmás *tik* alakjának a használata (224, 339); továbbá a Tiszántúl még ma is élő, teljesebb tövű *leszállott*, sőt *prédikállott* szóalak (284); az *-ódik*, *-ődik* képzős szenvedő ige (*megvígasztalódni* [297]) és a *házonkéntnek házonkintre* változtatása (144).

A szóhasználatot illetően megemlítem a következőket. A *felhő*-t a tiszántúli nyelvjárásnak megfelelően *felleg*-re javítja (*felyhőkkel > fellegekenn* [357]). Az *aszszonyállat* immár *asszony*-nyá változik. A *nő ~ né* viszonyára ezt írja: „... a *nő* inkább a nőnemű egyénekre vonatkozik, a *né* pedig férjes asszonyokra (a férfi névéhez kapcsolva). Más főnév után csak a gyengébb nemet jelöli meg általában, *meszterné, szakácsné*” (51). Kedveli Verseghy a képzett szavakat (pl. Káldinál *pörölyvel verő*, Verseghynél *pörölyöző* [60]) és az összetételeket (pl. Káldinál *juhok pásztora*, Verseghynél *juhpásztor* [58]).

5. A 17., 18. században és a 19. század első felében nyelvünk kiművelése volt napirenden. Ez azt jelentette, hogy számba kell venni és szabályba kell foglalni nyelvünk minden részlegét, más szóval: a hiányzó elemeket is pótolva ki kell alakítani a magyar nyelv normarendszerét. Verseghy ezt így fogalmazta meg: „... a nemzet kultúrájának előmozdítására fölöttebb szükséges, hogy annak hordozóját, tudniillik a honi nyelvet határozott és változatlan szabályok rögzítsék [...] Az angolok, a franciák, az olaszok és a németek főleg hivatalos támogatással vetették alá nyelvüket ilyen törvényeknek, amelyek [...] nyelvüket igen sikeresen juttatták a tökéletesség és szépség csúcsára” (374).

A fordítás-egybevetés és fordításjavítás kapcsán – mint korábbi műveiben – Verseghy számos nyelvtani szabályt megfogalmazott, illetve a Káldi-bibliában található régiességeket újjakkal pótolta, rámutatva valamennyinek a stílusértékére. Rendezi itt korszerűen a múlt időket (9–10 stb.): az elbeszélő múltat felváltja az *-t -tt-s* változat, az *írok, írtam vala* mellől elmarad a *vala*; ha ez utóbbi magában áll, a *volt* helyettesíti. A *vagyon*-ból pedig *van* lesz (287), ha nem is minden

esetben. A mellékmondatbeli idegenszerű feltételes módokat mint latinizmusokat rendre megszünteti (pl. Káldinál: „Lön pedig sok napok-után, hogy Kain a föld gyümölséből ajándékot *vinne* az Urnak”; Verseghynél: „...Chain [...] ajándékot *vitt*” [58]). Számba veszi aztán a többes számú alanyeset előhangzós végződéseit, úgyszintén a többes számú tárgyeseteket (376). Világosan rögzíti az *aki*, *amely*, *ami* vonatkozó névmás használatát (45). És érintetlenül hagyja az erdélyiek *mondók*, *mondanók* típusú igealakjait ezzel a megjegyzéssel: „...mivel az igeragozás tárgyas alakját nyilvánvalóan jelzik” (376).

Verseghy nem hiába írta meg másik hatalmas művét, az *Usus Aestheticus Linguae Hungaricae*t, a fordítás-egybevetés közben is sokat adott a stilisztikai jelenségekre. Az eufónia érvényesülése céljából lesz nála az *olvassz*, *vigyázzs*-ból *olvasol* és *vigyázol* (15–6, 366, 376). Tudatosan kerüli a felesleges ismétlést, például Káldinál ezt olvassuk: „Látván pedig a tsillagot, *örülének* igen nagy *örömmel*”; Verseghynél: „Meglátván pedig a csillagot, felette nagy *örömmre* fakadtak” (296). Beszél aztán stílusárnyalatokról (pl. 49, 296), és a magyar nyelvet férfias hangzásúnak mondja (67). Szól a tájszavakról, a provincializmusokról (374, 377), a prózaritmusról (13), a szórend szerepéről (pl. 16, 365), az idegenszerűségekről (pl. 9, 295), és felsorolja a fordítás követelményeit (367, 368). Megemlíti továbbá azt is, hogy az *az* névelő személynevek előtt felesleges (67). Stb.

Igy érthető, hogy – igaz, csaknem kétszáz évvel később – Verseghy fordítása természetesebb, magyarosabb, egyértelműbb, gördülékenyebb. Hasonlítsuk össze például a következő bibliai vers kétféle fordítását:

Káldinál: „Vivé azért az Úr Isten az embert, és helyhezteté ötet a gyönyörűségnek paradicsomában, hogy mivelné és örizné azt.”

Verseghynél: „Elvitte tehát az Úr Isten az embert, és a gyönyörűségnek paradicsomába helyeztette, hogy azt művellye és örizze.”

Káldinál: „És születének neki hét fiai, és három leányi.”

Verseghynél: „És volt neki hét fia és három leánya.”

6. Az elmondottakat összegezve megállapíthatjuk, hogy Verseghy több vonatkozásban *Értekezésével* is tovább építette irodalmi nyelvünket. És tudományos műveivel – köztük *Értekezésével*, valamint különösen iskolai nyelvtanaival – nem kis mértékben terjesztette is a kialakult normákat.

Kérdés még, hogy a tárgyalt értekezés valójában mit mondhat a mának. Talán a következőket. Először: korszerűen kell művelni a tudományokat, benne a nyelvtudományt. Másodsor: a szigorú filológusi módszer ma is célravezető. És harmadszor: a tudományok eredményes műveléséhez olyan hitre van szükség, mint amilyen Verseghyben munkálkodott.

Végezetül: még egyszer köszönet ünnepeltünknek, Szurmay Ernő kedves barátomnak, hogy a jelzett hittel buzgólkodott Szolnok nagy fia, Verseghy Ferenc műveinek magyar nyelven való megjelentetése és e művek tudományos feldolgozása érdekében.

SZAKIRODALOM

- Bárcki Géza 1956. Anyanyelvünk magyarsága. *Magyar Nyelvőr* 80: 1–14.
- Szathmári István 1961. *A magyar stilisztika útja*. Gondolat Kiadó, Budapest.
- Szathmári István 2004. *Stilisztikai lexikon*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Szathmári István 2005. Irodalmi nyelvi vizsgálat a Prágai Nyelvész-kör módszerével: Medgyesi Pál művei alapján. *Magyar Nyelv* 101: 21–7.
- Szörényi László 1983. Verseghy értekezése a Káldi-féle bibliafordításról. In: Szurmay Ernő (szerk.): *In memoriam Verseghy Ferenc* 2. Szolnok, 43–53.
- Szörényi László 1987. Előszó. In: Szurmay Ernő (szerk.): *Értekezés a Szentírás magyar fordításáról...* Szolnok, VIII–X.
- Szörényi László 1988. Verseghy Ferenc Káldi-féle bibliafordításáról írott értekezésének tudomány-és művelődéstörténeti vonatkozásai. In: Szurmay Ernő (szerk.): *In memoriam Verseghy Ferenc* 3. Szolnok, 70–81.

Szathmári István

SUMMARY

Szathmári, István

**Verseghy's views on language and style in his last work,
'A Treatise on a Hungarian Translation of the Holy Scripture'**

The speaker started by expressing his appreciation for former chief librarian Ernő Szurmay's achievements in the area of research on Verseghy. Then he went on to point out that he had chosen Verseghy's Treatise as the topic of his present talk because this was Verseghy's last and summative piece of work. He spoke of the preparations for a new edition of Káldi's 1626 translation of the Bible and of the circumstances of Verseghy's book being written. He emphasised the following characteristics of Verseghy's Treatise: (a) he was a genuine philologist in this work, too; (b) he thought that the most important requirements for a translation were accuracy, lucidity, and delightfulness; (c) he laid special emphasis on some unique features of Hungarian; and (d) he claimed that the Bible was a piece of poetry and that it had to be translated as such. In conclusion, the speaker discussed the extent to which Verseghy's corrections served a more complete emergence of Standard Literary Hungarian.